

Monika Govekar-Okoliš

Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani

UDK 371.5(497.4)''1860/1910''

Primljeno: 2005. godine

Pregledni članak

PEDAGOŠKO POIMANJE DISCIPLINE U SLOVENSKIM ŠKOLAMA NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

*U članku su prikazana shvaćanja discipline koja su nastajala uslijed različitih pogleda učitelja, pedagoga i odgajatelja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Opisane su pojedine interpretacije iz različitih učiteljskih časopisa, memoara i ostalih izvora koji opisuju tadašnje poglede učitelja i pedagoga na disciplinu u osnovnim i srednjim školama. Prikazani su i uzori, prema tadašnjem američkom školstvu i disciplini u američkim školama, te mišljenja iz prakse slovenskih škola, kakva odgojna sredstva su se upotrebljavala u školama u Sloveniji.**

Ključne riječi: odgoj, disciplina, interpretacija discipline, Slovenija, 1860-1910.

Uvod

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u Europi i Austro-Ugarskoj Monarhiji (i u Sloveniji) postojale su različite predodžbe o disciplini mladih ljudi koje su proizlazile iz nazora učitelja, pedagoga i odgajatelja. Neki su bili pristalice moralno-vjerskog odgoja, a drugi povezivanja etičko-vjerskog i moralno-laičkog odgoja, dok su treći podržavali samo etičko-laički odgoj. Razlike među njima bile su u shvaćanju odgojne funkcije škole. Prema njima bi škola u ondašnje vrijeme formalno odgajala prema kršćanskim odgojno-obrazovnim ciljevima i to putem triju odgojnih utjecaja: sadržaja školskih predmeta, uzora učitelja i discipline. Opisat ćemo kakav je odgojni utjecaj na oblikovanje mladih osobnosti imala disciplina u školama na temelju interpretacija i shvaćanja tadašnjih pedagoga, učitelja i odgajatelja u Sloveniji. Zanimljive su već njihove različite interpretacije discipline i njene uloge u osnovnim i srednjim školama, pri čemu možemo vidjeti utjecaj pedagoških nazora ostalih europskih učitelja, pedagoga i odgajatelja.

* Pod nazivom Slovenija u tekstu podrazumijevamo pokrajine Austro-Ugarske Monarhije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, koje je naseljavalo slovensko stanovništvo.

I. Razumijevanje discipline među pedagoškim piscima

Pored propisanog školskog sadržaja i uloge učitelja, disciplina je predstavljala treći odgojni utjecaj koji je bio neposredno integriran i u nastavu. U tadašnjoj literaturi često je korišten izraz “zastrašivanje”. To se može najbolje primijetiti u drugoj polovini 19. stoljeća, što ukazuje na to, da su pisci u Sloveniji i prevodili izraz *disciplina* kao *zastrašivanje*. Terminološka analiza pojma *disciplina* govori nam da termin disciplina dolazi od latinske riječi “*disciplina*” (u “disco” - učiti se; subst. “*discipulus*” - učenik) i znači *učenje, znanje, nauk, struka* (Bradač, 1990., str. 161), ili znači i *red, (strogo) urednost*, to je podređivanje nekom redu ili propisu; *poslušnost, pokornost* (Verbinc, 1976., str. 150). Kao što kaže Gossen, sadrži prvotno značenje riječi: samodisciplinu, potrebnu za izvršavanje nekoga rada (Gossen, 1993., str. 14). U stvarnosti se značenje termina *disciplina* kroz povijest mijenjalo, razvijalo, a zajedno s njim mijenjale su se i njegove interpretacije. Danas termin *disciplina* shvaćamo nešto drugačije nego što su ga shvaćali na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Najčešće se danas koristi u tri glavna značenja: 1. struka, grana, 2. sistem pravila, 3. poduzimanje mjera, kažnjavanje (Barrow, 1990., str. 101). Tu razliku moramo uzimati u obzir i kod analize tadašnje discipline i s time povezanog školskog reda. Zapravo bismo mogli govoriti o tadašnjoj “tradicionalnoj” disciplini stare škole 19. stoljeća koji je utemeljena već Herbartovom pedagogijom. Pritom moramo spomenuti, da je Herbart prepoznao bitnu odgojnu svrhu pojedinca u “moralnom značaju”, kao one osobine čovjeka koji se izražavaju u njegovom ponašanju. Međutim, odgoj je bio potpuno ovisan o učiteljevom autoritetu koji nadzorom, prijetnjom, zabranom, kaznom, nagradom, ukratko: sredstvima discipliniranja postiže djetetovo podređivanje svojem odgojnom utjecaju (Hervart, 1876., str. 117). Na taj su način pod Herbartovim utjecajem prosvjetljenoga filozofskog racionalizma bili postavljeni u pedagogiju i odgojem određeni vidovi odgajanja pojedinca koji su se ostvarivali i u samoj školskoj praksi.

1. Poimanja osnovnoškolskih učitelja o disciplini

Slično se, kako smo već spomenuli, disciplina upotrebljavala i u Sloveniji u smislu zastrašivanja, koje je tadašnjim učiteljima značilo neku vrstu sinonima za odgoj. To je prije svega vrijedilo za osnovnoškolske učitelje. Međutim, zastrašivanje je zapravo značilo višeslojan proces. Na pitanje, što je školsko “zastrašivanje”, spomenimo: Jamšek je odgovarao, da je to školska disciplina koji predstavlja “*pomoćna sredstva (stavove, odredbe, naredbe), koja su potrebna u postizanju školske etičke ideje (red, točnost, snaga, uljudnost, pristojnost, zahvalnost, sramežljivost u ponašanju, u riječima i u djelima, istinitost, stroga pokornost, ustrajna marljivost, općenito sve dobro), i to uzajamno 'ruka u ruci' s kućom roditelja.*” (Jamšek, 1883., str. 129). O školskom zastrašivanju nisu govorili samo učitelji, jer su željeli na određeni način odgojiti učenike, već je o tome preciznije odredbe dao i školski zakon koji su morali poštovati u školama.

2. Poimanja srednjoškolskih učitelja o disciplini

Veće značenje discipline u školama, prije svega srednjim, prepoznamo iz različitih rasprava koje su nastale početkom 20. stoljeća i koje su bile povezane sa srednjoškolskom austrijskom reformom u godinama 1906. – 1908. Pojam discipline pronalazimo detaljnije obrađivan i preciznije raščlanjen u raspravama srednjoškolskih profesora koji su naglašavali da se sva odgojna moć u školi temelji upravo na disciplini, a odgoj mora, prema tadašnjem shvaćanju odgoja, u učeniku razviti etički karakter. Nasuprot tomu, neki su pisci (Trbojević, Jerićević, i dr.) smatrali da se to može postići samo uz pomoć prenošenja i razvijanja školskih znanosti i navika kod mladih, jer se znanošću bistri um, a navikom oblikuje volja, a prema njihovom mišljenju oboje ujedno oplemenjuje srce učenika. Odgajanje bi se na taj način povezivalo s dva faktora, kako ih je teoretski raščlanio Trbojević, sa znanošću i navikom. Znanost pritom utječe na razum, a navika na volju; zajedničko im je to, da mogu postići bit odgoja, to jest obrazovanje etičkog karaktera (Trbojević, 1909.). To znači da su oba faktora međusobno povezana i komplementarna, jer znanosti ne bi bilo bez navike, isto kao što navika ne bi bilo bez znanosti. Time, što i kako se poučava u školama, bavi se i didaktika, kako to spominje Trbojević, međutim, glede toga su u srednjim školama velike razlike. Autor je bit znanosti vidio u spoznavanju dobrog i svega što je s tim povezano, dok bi se sredstva za postizanje toga morala temeljiti na zakonima duše, to jest psihologije. Isto kao didaktika morala bi svoju bit i posebna sredstva posjedovati i disciplina, s kojom se u usporedbi s didaktikom iznimno maćehinski postupaju kako u teoriji, tako i u praksi (ibid.).

Teoretski gledano, autor vidi bit discipline u utjecaju i oblikovanju učenikove volje, tako da pojedinac može postupati prema tome, što je njegov razum upoznao kao dobro. Mnogo je zamršenija situacija glede sredstava za postizanje toga. Tadašnji odgajatelji, kako to navodi Trbojević, slagali su se s time da je učenje navika prava muka, jer je učenicima mnogo lakše govoriti što je dobro, a što nije, što se može učiniti, a što ne, nego ih naučiti da tako i postupaju (Trbojević, 1909.). Slično tomu, ako to usporedimo s prenošenjem znanstvenih znanja, treba kod učenika potaknuti određene interese, pri čemu se interesi mogu poticati pomoću zanimljivosti, što se kod oblikovanja navika ne može. Tako je najvažniji metodički postupak u školi u tome, da se kod učenika potiče još veći interes prema stvarima, dok se navika stječe čestim ponavljanjem kao vještina za neki rad (ibid.). Zbog toga je za postizanje dobrih navika kod učenika potrebna dobra znanost da se postigne harmonija između volje i razuma. To se nažalost u praksi, kako to piše Trbojević, ne postiže, jer se utječe na volju učenika sa svime što je dobro, međutim, premalo je odgovarajućih situacija, kako bi to mogli i realizirati. *“Đake učimo, što je dobro, što je međusobna ljubav, a ne pružamo im priliku, da se na to naviknu.”* (ibid., str. 15). Da se učenici naviknu raditi onako kako su naučili, nije dovoljna samo znanost (izoštren razum, znanja o dobrom), već je potrebno postići, da se njihova volja podređuje razumu. Pritom znanost djeluje na volju posredno, a navika neposredno (ibid.). Upravo zbog toga učitelji u školi moraju paziti kako učenici uče.

Dakle, važna je činjenica da učenici u praksi ne uče svojom voljom, jer im učitelji ne potiču dovoljno interesa prema stvarima, već ih prisiljavaju, često najoštrijim sredstvima, samo da postignu onu količinu znanja koja je propisana zakonom, čime se kod učenika postiže oblikovanje takozvane nametnute navike, koju u praksi, nažalost, većina srednjoškolskih profesora razumije upravo pod pojmom disciplina (Trbojević, 1909.). U tom slučaju možemo vidjeti, da disciplina nije shvaćena samo kao kazna ili nagrada, već je integrirana u metodi nastave. Na osnovi spomenute kritike srednjoškolske discipline možemo zaključiti da se u praksi i na nivou srednjih škola održavao takav način odgojne nastave koji je učenike podredio profesoru, koji je nastavu vodio prema određenim pravilima školskog nacrtu i zahtjevima škole, odnosno školskog sistema. Time je i uloga profesora, mogli bismo zaključiti, dovoljno izrazita u cjelokupnom odgojnom mehanizmu nastave, pri čemu je njegova jedina sloboda bila u tome da je čitav mehanizam odgojne nastave stajao na njemu. Suprotno od toga, smatra Trbojević, profesori bi morali znati da je bit discipline u oblikovanju pedagoške navike koja znači da su se učenici sposobni svojom voljom bez poteškoća pokoravati svojem razumu (ibid.).

Isto tako i Jerićević je smatrao da je disciplina bit odgoja. Navodio je da disciplina ima tri posebna stupnja djelovanja: 1. da čuva postojeće odredbe na osnovi stalne točnosti; 2. predviđa prekršaje odredbi s posebnom pozornošću; 3. savladava prekršaje odredbi s preciziranjem prava da kažnjava počinjeni prekršaj (Jerićević, 1912.). Na osnovi toga autor je naglasio da disciplina nije samo vanjska, već nam pokazuje i neko unutarnje znanje, neku čestitost. Zbog toga je disciplinu smatrao onim što u školi uspješno čuva vjeru, pobožnost i čistoću kod učenika i temeljem napretka u obrazovanju (ibid.). Na taj je način disciplina u srednjim školama kod nekih pisaca (Trbojević (1909.), Jerićević (1912.), ...) shvaćena kao najvažniji dio intelektualnog i moralnog života i onaj značajni dio nastave kojim je svaki učitelj želio postići temeljnu odgojnu svrhu.

II. Ugledanje pedagoških mislilaca na američku školu i disciplinu

Na početku 20. stoljeća profesori (npr. Ozvald, K., Srednjoškolski odgoj, Gorica, 1912.) u Sloveniji i u ostalim dijelovima Austrije počeli su se ugledati na nove načine i postupke odgoja i discipline koje su koristili u američkim školama. O tome je mnogo novosti donosio Foersterov rad *Jugendlehre* (1906.), u kojemu je posebno opisivana školska disciplina u Americi. Foerster je naglasio značajnu razliku između američkog i europskog školstva. U Europi, kako to navodi Foerster, život škole nije se razvio u smislu demokratske atmosfere, u kojoj se razvija djetetov socijalni duh, već samo u školskom redu, pri čemu u središte uvijek prodire neograničena učiteljeva diktatura tako izrazito da mladi ljudi, odgajani u takvoj atmosferi, na kraju svog školovanja izlaze nespremni za vlastitu odgovornost i samostalno odlučivanje. Nasuprot tomu, u Americi je ukupna disciplina prožeta shvaćanjem samostalnog odlučivanja - samostalnog

vođenja (*selfgovernment*) i to tako da nije rijetko da se odgoj učenika za samostalno odlučivanje i svojevoljno podređivanje shvaća važnijim nego konačni doseg znanja, koji učenik može postići i privatnom nastavom (Foerster, 1906.). Škola je shvaćena kao priprema za zadaće socijalnog života, u čemu je nezamjenjiva (Foerster, 1906.). Dakle, američke škole su na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kako možemo zaključiti iz Foersterovog rada *Jugendlehre*, stavljale etički (moralni) odgoj na važnije mjesto nego intelektualni, budući da su ukupno vođenje škole i školska disciplina bili usmjereni ne samo na održavanje reda ili na postizanje sve većeg uspjeha u znanju u što kraćem roku, već u prvom redu etičkoj samostalnosti učenika.

S obzirom na poznavanje američkog školstva, Foerster je pokušao pokazati gdje su razlike između američkog i europskog školstva na području discipline i odgoja mladih. Navodi da u europskim državama zadaća školske discipline nije u tome da bi samostalnost i vlastita odgovornost bili u službi vanjske suradnje, već se upravo to ostavlja nerazvijenim (ibid.). Prema njegovom mišljenju, disciplina bi trebala značiti veću slobodu učenika, dok bi se vođenje moralo zamijeniti samostalnim odlučivanjem, odnosno samostalnim usmjeravanjem. Morale bi se koristiti i ostale metode za poticanje pozornosti učenika, međutim, tjelesna kazna se mora izbaciti, pri čemu bi se moralo uzeti u obzir sudjelovanje učenika pri određivanju kazne za pojedinca (Foerster, 1908.). Pritom navodi i glavni cilj školovanja prema tadašnjem poznatom američkom školskom piscu Herveyu, koji ga vidi u tome da je najdublje i najvrednije ono nastojanje za učenika, da isti postane samosvojan, pri čemu naglašava važnu ulogu učitelja koja mora proizlaziti iz tog cilja (ibid.).

S takvim, za tadašnje učitelje novim svrhama školovanja, prije svega drugačijim školskim redom i disciplinom, iznimno značenje imala je takozvana “školska općina”. Slovenski učitelji mogli su se upoznati s novom ulogom školskog reda i discipline putem Foersterovog rada *Schule und Charakter* (Foerster, 1908.), u kojem je opisan primjer “školske općine” u školi u Lagrange Cityju u Toledu (Ohio). Spomenimo samo nekoliko glavnih značajki te “školske općine”.

1. Foersterjovo poimanje discipline i “školska općina”

Foerster tumači da je škola značila “općinu”, a razredi su predstavljali “okružja”. Svi učenici u školi su bili “glasači”. Pravo na izbor za obnašanje časti imala su samo dva najviša razreda, među kojima je mogao biti izabran načelnik (*the mayor*). Svake su se godine dva puta održavali takvi izbori, a izabrani su svoje zadaće obavljali 5 mjeseci. To je bio neke vrste parlament u koji su bili uključeni svi učenici. Učitelji su za pojedine učenike (među kojima su birali članove parlamenta) morali u opisnom obliku ocrtati njihov karakter, što bi se javno pročitalo na skupštinama. Za svaku je agitaciju vrijedilo načelo da pojedinac može u određenoj situaciji naglašavati sve dobre osobine kandidata, a ne smije se prikazivati nikakvo zlo u njegovom protivniku. Na taj su način izabrali svoje vodstvo (Foerster, 1908.). Između svih izabranih članova izabrali su načelnika koji je imao glavni nadzor u tome, da je određivao one učenike koji su morali

brinuti za preglede čistoće obuće svih koji su dolazili u razred, da su brinuli za mir, a rješavao je i eventualne konflikte. Uz načelnika su odredili i nadzornika zdravstva koji je sam birao dva pomoćnika; tajnika koji je vodio skupštinske zapisnike i blagajnika koji je brinuo za novac, koji su upotrebljavali za različite svrhe, od raznih svečanih priredbi pa do toga da su kupovali ruže za oboljele kolege - učenike. Svi ti članovi stalno su se savjetovali s ravnateljem zavoda. Ravnatelj im je pomagao kod različitih odluka, pri čemu ti članovi u školi nikako nisu smjeli djelovati kao policajci, već kao kolege. Svakog mjeseca održavala se mjesna skupština na kojoj se moglo kritizirati izabrane vodeće članove. Ti su morali i na skupštini čitati sažetke svog djelovanja u školi (ibid.). To znači da takvo djelovanje reda na školi kao "općini" stavlja učenike u izrazitu međusobnu suradnju i nadziranje.

Posebnu ulogu u "školskoj općini" imao je učitelj. Učitelj, kako to navodi Foerster, u toj je konstituciji na najboljem mjestu. U svim disciplinskim situacijama ima položaj organiziranog javnog mišljenja koje je uključeno u red i čast zavoda. Dakle, učitelj nije direktno uključen u konstituciju "školske općine", već stoji iza nje, zastupa najviši autoritet i opća etička načela, a ne uključuje se u sve tehničke detalje školskog reda (Foerster, 1908.). To znači da svaka najmanja pritužba učenika protiv učenika ne dođe izravno do učitelja i ravnatelja, već najprije do vlasti samih učenika. Zanimljivo je da su se i u takvom zavodu vršile kazne, namijenjene prije svega učenicima koji još nisu bili dovoljno zreli za samostalno odlučivanje. Pritom su učitelji najprije dobro razmislili kakvu kaznu i sredstva bi odredili, koja će najbolje odgovarati časti i pravu učenika samih. Za konačnu odluku učitelji su provjerili presude svim učenicima s obzirom na kazne koji su im izrekli u pisanom obliku (naveli su i sredstva za kaznu). Time su rješavali pojedine disciplinske slučajeve na takav način da su zajedno odlučili o sredstvu kazne (ibid.). Bit takvog oblika određivanja kazne nije u tome da se učitelj jednostavno zadovolji nazorima svojih učenika i usmjeri svoj disciplinarni postupak na onaj način koji su oni tražili, već je za učitelja najvažnije da na temelju dobivenih podataka, nazora učenika, ispravi, pročisti i u skladu sa svojim načelima dovede do odgovarajućeg rezultata - kazne. Takav postupak Foerster je nazvao disciplinarnim, jer učitelj mora na temelju učenikovih informacija i revidirati svoje nazore (kao, na primjer, traženje krivca za neku stvar) (ibid.).

2. Ozvaldovo poimanje discipline i "školska općina" u gimnaziji u Gorici

Utjecaj američkog disciplinskog reda nije ostao samo na papiru, već se zaista mogao primijetiti i u školskoj praksi u Sloveniji. Takav način odgajanja iskušao je u školskoj praksi profesor Karl Ozvald u gimnaziji u Gorici. Ozvald (1911.) nam je u svojim raspravama i literaturi ostavio primjer drugačijeg pogleda na odgojnu nastavu i disciplinu. Primjer drugačije discipline i reda u školi pod nazivom "školska općina" izdvađa se za tadašnje vrijeme svojom posebnosti koja je bila u tome da se disciplina na nastavi održavala u smislu samostalnog vođenja i samostalnog odlučivanja učenika, a ne pod vodstvom strogog autoriteta učitelja, kako je to bilo u ono vrijeme ustaljeno u praksi. Ozvald je napravio pokus drugačijeg odgoja i discipline u gimnaziji u Go-

rici. Godine 1910. osnovao je u 6. B. razredu “školsku općinu” koja je predstavljala, kako je zapisao, “*samovladu*” učenika. Ta je bila “*socijalni organizam, osnovan na temelju samostalnog vladanja*” (Ozvald, 1911., str. 13). Njezin prvenstveni cilj bio je održavanje potrebnog reda u razredu. Učenici - općinari sami su održavali potreban red u razredu, njihov moto je bio “*Jedan za sve, svi za jednoga*” (ibid.). To je značilo da je čast čitavog razreda ovisila o ponašanju pojedinaca. Na mjesečnim skupštinama učenici su raspravljali o svemu što je bilo nepravilno ili novo. I u goričkoj gimnaziji su prema uzoru na američke “školske općine” birali izvršne organe koje je birala “školska općina” na 6 mjeseci (“župana”, “zdravstvenog nadzornika”, “arbitra elegantiaruma” i “gospodara”). O uspješnosti djelovanja odnosno rezultatima spomenute “školske općine” u gimnaziji u Gorici nažalost nema podataka. Upravo spomenuta “školska općina” je dokaz (Ozvald, 1911.), da je u tadašnjim školama u Sloveniji i u Austriji vladao drugačiji odgoj, red i disciplina. To znači da su disciplina i odgojna nastava u srednjim školama na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bili određeni mnogo oštrije i prema određenoj shemi ponašanja koja je bila karakteristična za tadašnje europsko školstvo, što je već razmatrao Foerster.

Razmatrajući tadašnju literaturu, vidimo da su školski red u Austriji propisivali državni školski zakoni i propisi u kojima se tražilo podređivanje učenika školskom sistemu. Usto je ukupni odgojni rad, uključujući i red i disciplinu, bio u rukama učitelja i profesora, koji su morali poštivati školske propise, pri čemu su težili za tim da kod mladih postignu znanje koje je bilo zakonski propisano. Profesori i učitelji su bili državni školski službenici koji su se morali strogo pridržavati propisanih pravila, jer ta nisu vrijedila samo za djecu i mladež, već je tadašnje državno školstvo propisivalo školski red i za učitelje i profesore. Na taj su način učitelji u osnovnim i profesori u srednjim školama morali bezuvjetno ispunjavati svoj školski posao. To je značilo poštivati planove učenja (postići kod učenika propisana znanja), što više se približiti postavljenom odgojnom cilju škole, ispunjavati svoj red i disciplinu (biti uzor učenicima) i brinuti za odgovarajući moralno-religiozni odgoj djece i mladeži. Za postizanje toga učitelji su morali poštivati propisan školski red i disciplinu za pojedine škole, pri čemu su mogli upotrebljavati različita odgojna sredstva. Kakva je bila disciplina u školskoj praksi u Sloveniji možemo vidjeti iz mišljenja tadašnjih pedagoga i učitelja koji su pisali o upotrebi odgojnih sredstava u školama.

III. Poimanje odgojnih sredstava u školi u Sloveniji

Već u sedamdesetim godinama 19. stoljeća u Sloveniji pronalazimo mišljenja učitelja i pedagoga koji su više zagovarali određena odgojna sredstva, a ostala manje. Tako je najviša zadaća stare (Herbartove) škole bila usmjerena prije svega na učenje, dok je disciplina služila učenju kao pomoćno sredstvo na nastavi. Učitelj je svojom oštroču, nesmiljenom tiranijom i udarcima, utrpavao učenicima u glave nastavnu materiju. Palica ili šiba bila je jedno od glavnih pomoćnih sredstava učitelja, kao opće sredstvo za poboljšavanje (Puhar, 1982.). To je značilo da se u školama izvodila i tjelesna

kazna. Već godine 1862. možemo pronaći članke¹ koji su u svojem sadržaju donosili zahtjeve neka učitelji u školama upotrebljavaju palicu na nastavi. Brojne slovenske pisane biografske uspomene na školske godine² govore da su učitelji u školama sve više upotrebljavali kaznu kao odgojno sredstvo, pri čemu su se često služili palicom. Zbog velikog nereda u školama i učiteljskih poteškoća s uspostavljanjem odgovarajuće discipline zanimljive su sljedeće misli nepoznatog autora (-k): *“Mladost je u Sloveniji tako sirova, da nije moguće drugačije, nego palicom ukrotiti, a učitelji su toliko malo kulturni, da ne razumiju drugačije podučavati, nego šibom.”* (-k, 1862., str. 164). Da je tako bilo, uvjeravaju nas i ostali, kasniji povijesni članci koji su nastali kao oštra suprotnost spomenutom postupanju³. Upozoravaju na zahtjeve da je nužno potrebno u našim školama ukloniti šibu i time i tjelesnu kaznu. Takve ideje slovenskih učitelja proizlazile su iz Pestalozzijevih i Diesterwegovih pogleda na odgoj (Govekar, 1872.). Tako pronalazimo krajem 19. stoljeća mišljenja da pedagogija mora nastojati do kraja ukloniti tjelesno kažnjavanje (Požegar, 1909.) u školama ili barem smanjiti, koliko god je to moguće.

Zahtjevi za primjenom sredstava na nastavi koja bi morala biti i odgojna u povijesti škole išla su, kako to možemo vidjeti, iz jedne krajnosti u drugu, i to od strogih disciplinskih sredstava, od krajnje neljudskosti do pretjerano “zašecereno” čovjekoljublja. Tako su se umjesto kažnjavanja sve više isticali zahtjevi da ljubav postane temeljna podloga čitavog našeg tadašnjeg pedagoškog djelovanja (Govekar, 1872.). Nažalost, kako to navodi Govekar, smanjenje tjelesnih kazni bilo je premalo cijenjeni napredak pedagogije. Iz tadašnje literature možemo zaključiti da je većina naših pisaca u slovenskim učiteljskim revijama upozoravala na potrebu uklanjanja tjelesne kazne. U njihovim raspravama često je spominjano i ime Foerster (Bratina, Ozvald) kao odlučnog protivnika tjelesne kazne. On im je svojim novim shvaćanjem discipline, koje je pozitivno ocjenjivano, predstavljao veliki uzor, na osnovi čega možemo zaključiti, da je Foerster utjecao na razvoj novih pogleda na disciplinu u tadašnjoj pedagogiji u Sloveniji, gdje je još uvijek bio u prvom planu kršćanski koncept odgoja (stroga disciplina, pokornost, uporaba palice).

¹ Zahtjeve za uporabu palica u školi naglašavali su sljedeći autori: -k: Tjelesno kažnjavanje. // Učiteljski tovariš, 15. svibanj 1862.; Šolske novice: O tjelesnoj kazni. // Učiteljski tovariš, 1. travanj 1881.; H.: Istinoljublje. // Učiteljski tovariš, 15. lipanj 1885.

² O tome pišu, na primjer: Adamič, A.: Škola u predgrađu, Ljubljana, 1941.; Alešovec, J.: Kako sam se ja “pegla”, Ljubljana, 1973.; Andrejka, J.: Uspomene na mladost, Ljubljana, 1934.; Bevk, F.: Godine djetinjstva, Ljubljana, 1949.; Golar, C.: Uspomene i susreti, Celje, 1961.; Gradačan, J.: Godine mladosti, Ljubljana, 1884.; Hribar, I.: Moje uspomene, Ljubljana, 1928.; Jakopič, R.: Zbornik Rihard Jakopič u riječi, Ljubljana, 1947.; Kmet, M.: Moji putevi, Groblje, 1933.; Lah, I.: Knjiga uspomena, Ljubljana, 1925.; Mlakar, J.: Uspomene, Ljubljana, 1940.; Murko, M.: Uspomene, Ljubljana, 1951.; Regent, I.: Uspomene, Ljubljana, 1967.; Ribičič, J.: Moje godine mladosti, Ljubljana, 1965.; Stritar, J.: Uspomene, 1957.; Šuklje, F.: Iz mojih uspomena, Ljubljana, 1926.; Trdina, J.: Uspomene, 1946.; Tuma, H.: Iz mog života, Ljubljana, 1937.

³ Govekar, F.: Zastrasivanja u školi. // Učiteljski tovariš, 1. ožujak 1872.; Brinar, F.: Školske kazne i učiteljstvo. // Učiteljski tovariš, 19. svibanj 1911.; Požegar, A.: Da li je kazna odgojno sredstvo? // Popotnik, 1909.; Flere, P.: Tjelesna kazna. // Popotnik, 1911.

1. Foerster - protivnik tjelesne kazne

Foerster je u knjizi *Jugendlehre* (1906.) oštro nastupio protiv tjelesne kazne u školama iz dva razloga. Kao prvi argument za iskorjenjivanje tjelesnog kažnjavanja u školi upotrijebio je higijenske razloge, jer su nova vremena, drugačiji način rada i života, kulturna atmosfera, stvorila neku "finoću". Tjelesno kažnjavanje je u okviru tadašnjega shvaćanja slobode i individualne časti postalo mnogo veće poniženje nego u prošlosti. Zbog toga je Foerster smatrao da što se više socijalni red temelji na odnosu spram samoga sebe i samoodgovornosti, toliko je potrebnije konzekventnije odgajati i razvijati te temelje upravo u mladosti (Foerster, 1906.). Foerster je inače priznavao da učitelji zastrašivanjem postižu uspjehe i time prividno djeluju disciplinarno, međutim, kako kaže, takav način nije primjeren jer je posljedica toga nervoza i uzbuđenost koji učenike oštećuju ne samo fizički, već im oduzimaju i prave snage za vladanjem nad samim sobom (ibid.). Drugi argument za odbacivanje tjelesne kazne proizlazi iz moralno-pedagoških uzroka. Foerster je smatrao da je *"temelj cjelokupnog prirodnog razvoja i cjelokupne regeneracije upravo samopoštovanje i osjećaj časti, a nema većeg poniženja za čovjeka nego kad se ga tuče kao životinju."* (Foerster, 1906., str. 711). Pretpostavljao je da se u školama s tjelesnim kažnjavanjem u učenicima razvija najveće *"uništavanje karaktera i duboka unutarnja nediscipliniranost."* (ibid., str. 711). Upravo te loše konsekvence ne izviru samo iz *"degradiranja koje je posljedica udaranja, već i iz toga da takvi animalistički oblici ponašanja zarazno utječu na učenike."* (Foerster, 1906., str. 711). To znači da se učenici na takav način u međusobnim kontaktima naviknu da prakticiraju istu metodu udaranja, jer im, kako kaže Foerster, mudrost odraslih ne zna pokazati nikakve plemenitije putove utjecanja. Učitelji već instinktivno osjećaju nedostatak samosvladavanja, što se jasno pokazuje udaranjem. To nažalost ne vrijedi samo za učitelje, već i za roditelje koji tuku svoju djecu zbog nedostatnog osjećaja samosvladavanja i čine upravo ono zbog čega ih kažnjavaju (Foerster, 1906.). U vezi s tim moramo napomenuti da je Foerster smatrao da je nužna radikalna zabrana udaranja, ne samo zbog zaštite djece i mladeži, već i zbog zaštite učitelja. Smatrao je da se time što se učitelj "zaboravi" naruše njegove teško stečene navike i veza između ljutnje i motoričkog pražnjenja opet mu dođe u naviku, čime odgajatelj postaje tragičan uzor učenicima koji to promatraju (ibid.).

Foerster je dokazao da je red bez udaranja bolji, čime je oduševio mnoge tadašnje pedagoge. Tako su i u Sloveniji na početku 20. stoljeća pedagozi, nastavnici i učitelji sve više tražili nove metode i oblike za rad s mladima⁴. Istina je da su među njima postojala različita mišljenja glede metoda uvođenja nastavnog reda i discipline. Učitelji su u svojim člancima upozoravali na sve veće probleme u školama zbog nedi-

⁴ O tome možemo u Učiteljskem tovarišu, 1908. godine, pročitati mišljenja naših učitelja, i to: Silvester: Nekoliko misli o školskoj disciplini. // Učiteljski tovariš, 28. veljača 1908.; Z. B.: Uz članak "Nekoliko misli o školskoj disciplini". // Učiteljski tovariš, 13. ožujak 1908.; F. E.: Još jednom nekoliko misli o školskoj disciplini. // Učiteljski tovariš, 27. ožujak 1908. I u Popotniku su raspravljali o tom problemu i sljedeći autori: Posl.-kl.-: Misli o potrebi tjelesnih kazna u našim školama. // Popotnik, 10. rujan 1884.; P. M.: Osobnost učitelja temelj školske discipline. // Popotnik, 10. kolovoz 1887.; Šorn, F.: O surovosti naše omladine. // Popotnik, 25. ožujak 1887.

scipline. Navodili su da su kod mladih prisutne brojne laži, mržnje, pakost, zavidnost, nepromišljenost, zadirkivanje i podmuklost, česte su krađe, oštećivanje imovine, tuče, psovanje, oholost i drugo (-ab-, 1908.). Koje mjere poduzeti protiv svega toga? Jedno od tadašnjih mišljenja bilo je usmjereno na naglašavanje poštivanja učenikove individualnosti, njegovih vrlina i grešaka, na što je upozoravao već Foerster. Ako učitelj bude postupao ispravno, prije svega promišljeno, ljubazno, s dobrom namjerom, dosljedno i s ljubavlju, uklonit će se te greške (ibid.).

Ovi i ostali primjeri odgojnog postupanja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće dokazuju da su tadašnji učiteljski zahtjevi bili usmjereni na smanjenje svih školskih kazni, jer su smatrali da se školskim kaznama postižu upravo suprotni učinci⁵. U to su ubrajali povećanje straha kod djece, bijes roditelja nad školom i njihovo proklinjanje učitelja, a uz to se sve više smanjivalo i pohađanje škole. U Sloveniji je 1911. godine, kako to navodi Brinar, bilo mnogo analfabeta, što su pripisivali neprimjerenim lokalnim, a prije svega nezdravim socijalnim uvjetima (veliko siromaštvo ljudi). Učitelji su smatrali da se loše socijalne prilike neće riješiti školskim kaznama, već širenjem školske mreže, kako bi škole bile sve dostupnije ljudima (Brinar, 1911.).

Završne misli

Iz navedenih rasprava i određivanja pogleda na disciplinu u školi možemo vidjeti da je disciplina na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće jedan od ključnih i čvršćih odgojnih elemenata u školi, koja se tijekom povijesnog razvoja nastave nije izrazito promijenila. Pored sadržaja nastave disciplina je zauzimala jedno od važnijih mjesta, bez obzira na školske predmete, jer je svojim redom i kažnjavanjem stvarala stvarni čvrsti izgled odgoja mladih u tadašnje vrijeme. To znači da se odgojna funkcija škole ne može upoznati samo putem sadržaja nastavnih predmeta i uloge učitelja, već i putem discipline i reda koji su vladali kako u osnovnim školama tako i u gimnazijama i ostalim srednjim školama. Osnovna odgojna funkcija u školi odvijala se putem nastave (putem sadržaja nastavne materije), u kojoj je sastavni dio bila i disciplina kao nastavno pomagalo. Saznali smo da su upravo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće nastali novi pogledi na disciplinu i uporabu odgojnih sredstava (palice) u školama u Sloveniji. Tadašnji učitelji i pedagozi slijedili su novosti koje su se odnosile na tadašnju ustaljenu školsku praksu koja je tražila autoritet učitelja i strogu disciplinu u školi podređivanjem učenika (stroga kažnjavanja i tjelesne kazne). Uzori su dolazili iz Amerike (Ohio) koji su bili osnova za pokus uvođenja drugačije discipline i u Sloveniji, to jest “školske općine”, gdje su se učenici sami brinuli za disciplinu u razredu. Taj pokus obavljen je u gimnaziji u Gorici godine 1910. pod vodstvom Karla Ozvalda. O rezultatima ove “školske općine” nažalost nema podataka.

⁵ To su naglašavali na primjer: Brinar, F.: Školske kazne i učiteljstvo. // Učiteljski tovariš, 19. svibanj 1911.; Požegar, A.: Da li je kazna odgojno sredstvo. // Popotnik, 1909.; Govekar, F.: Važnost učiteljeva kod učenika. // Učiteljski tovariš, 1. rujan 1874.; Govekar, F.: Zaplašivanje u školi. // Učiteljski tovariš, 1. ožujak 1872.; Gross, P.: Koje pogreške mora učitelj izbjegavati kod odgoja školske mladeži kako bi postigao svoj cilj. // Učiteljski tovariš, 15. siječanj 1890.

Prijelaz iz 19. u 20. stoljeće važan je za razvoj novih pogleda na odgoj, disciplinu i općenito na uporabu odgojnih sredstava u školama. To razdoblje predstavlja i prijelomni trenutak za ukidanje tjelesne kazne u školama, jer su pedagozi i učitelji počeli jasno naglašavati da treba u školi ukloniti tjelesno kažnjavanje koje u stvarnosti učini više štete u razvoju osobnosti pojedinaca nego koristi. Time počinju postupne promjene i u školskoj praksi u Sloveniji, jer je među tadašnjim učiteljima bilo mnogo onih koji su kritizirali staru Herbartovu školu. Oni su bili vjesnici promjena u školstvu na području discipline i primjene odgojnih sredstava. To je bilo povezano s novim pokretima za “novu školu”, novim pogledima na razvoj čovjeka, njegovu moralnost, odgoj i socijalizaciju, što je sobom donosio tadašnji razvoj Europe i Amerike. Na području discipline prijelaz iz 19. u 20. stoljeće donio je nove smjernice za disciplinu u školi, prijelaz u drugu krajnost, dakle od ranije pretjerano stroge discipline i autoriteta učitelja (autoritarnog odgoja) do slobodnog odgoja (npr. “školska općina”), kada učitelj gubi svoj autoritet u discipliniranju, a učenik postaje autonoman i subjekt odgoja i obrazovanja.

LITERATURA

1. -ab- : Nekaj misli o šolski disciplini. // *Učiteljski tovariš*, 20. ožujak, Ljubljana, 1908., str. 12.
2. Barrow, R. ; Milburn, G.: *A critical Dictionary of educational concepts*, Second Education, Harvester Wheatsheaf, 1990.
3. Bradač, F.: *Latinsko-slovenski slovar*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1990.
4. Brinar, F.: Šolske kazni in učiteljstvo. // *Učiteljski tovariš*, 19. svibanj, Ljubljana, 1911., str. 4.
5. Foerster, F. W.: *Jugendlehre*, Ein Buch für Eltern, Lehrer und Geistliche, Druck und Verlag von Georg Reimer, Berlin, 1906.
6. Foerster, F. W.: *Schule und Charakter*, Schulthess & Co., Zürich, 1908.
7. Gossen, D. C.: *Restitucija*, Regionalni Izobraževalni Center, Radovljica, 1993.
8. Govekar, F.: Ustrahovanje v šoli. // *Učiteljski tovariš*, 1. ožujak, Ljubljana, 1872, str. 65 - 68.
9. Herbart, J. F.: *Allgemeine Pädagogik*, Verlag von Siegismund & Volkening, Leipzig, 1876.
10. Jamšek, F.: Za koliko podpira šolska ustrahovalnost ali disciplina podučevanje neposredno. // *Popotnik*, 10. svibanj, Maribor, 1883., str. 129 - 130.
11. Jeričević, F.: Moral i disciplina u školi. // *Nastavni vjesnik*, knj. XX, Zagreb, 1912, str. 749 - 762.
12. -k: Telesno kaznovanje. // *Učiteljski tovariš*, 1. junij, Ljubljana, 1862., str. 162 - 164.
13. Ozvald, K.: *Srednješolska vzgoja*, Goriška tiskarna A. Gabršček, Gorica, 1912.
14. Ozvald, K.: Vzgojeslovne novine. // *Pedagoški letopis*, XI zvezek, Slovenska Šolska Matica, Ljubljana, 1911., str. 13.
15. Požegar, A.: Je li kazen odgojno sredstvo? // *Popotnik*, let. XXX, Ljubljana, 1909., str. 193 - 199.
16. Puhar, A.: *Prvotno besedilo življenja*, Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju, Globus, Zagreb, 1982.
17. Trbojević, D.: Nauka i navika. // *Nastavni vjesnik*, knj. XVII, Zagreb, 1909., str. 12 - 18.
18. Verbinc, F.: *Slovar tujk*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1976.

Monika Govekar-Okoliš, Ljubljana

(Summary)

**PEDAGOGICAL UNDERSTANDING OF DISCIPLINE IN SCHOOLS
IN SLOVENIA IN THE TRANSITIONAL PERIOD
FROM THE 19TH INTO 20TH CENTURY**

In the Article there are presented understandings of pedagogical theoreticians on discipline and educational means in elementary and secondary schools in Slovenia in the transitional period from the 19th into 20th century. From different teaching magazines and other resources we realized that the discipline along with teaching curriculum and teachers' authoritative role held a very important place in school. The discipline with its order, punishing and usage of strict educational means (stick) contributed to firm appearance of youth education at that time. We presented some new views on discipline and usage of educational means in schools in Slovenia. As an example we gave Foerster's description of comparison of discipline in American and European school systems. An example of American discipline («school district») and its example in Slovenia, which was implemented in 1910 in comprehensive school in Gorica, were described. From different interpretations of then pedagogical thinkers we can draw a conclusion that the mentioned period seemed critical for the discipline and usage of educational means in schools. At that time the criticism of «old school» (Herbart's) was initiated and new requirements for the school practice bring new view of discipline (abolishing of physical punishment) and educational means (abolishing of stick) and all together new views on education of individuals.

Key words: education, discipline, interpretation of discipline, Slovenia
1860-1910